
Zes jaar vleermuizenonderzoek tijdens de winterperiode in Frans-Vlaanderen

door R. VANTORRE*

* Zomerpad 10
B - 8390 KNOKKE

1. Beschrijving van het onderzochte gebied.

Situering: Gelegen in het noorden van Frankrijk (Flandre - Artois, Pas-de-Calais), het gebied boven de 56°30'N tot aan de grens met België en de Noordzee.

Geologische beschrijving: Het gebied bestaat enerzijds gedeeltelijk uit de Germaans-Poolse vlakte die overvloedt in het afgevlakt caledonisch massief, hier genaamd het Bekken van Parijs. Dit is een deel van het Noordfranse kustlandschap. Gedurende een groot deel van het Mesozoïcum en het Oud-Tertiair was het gebied door de zee bedekt.

Het Bekken van Parijs vormde oorspronkelijk een geheel met het Bekken van London, totdat zij door de doorbraak van het Kanaal werden gescheiden. Bekende afzettingen uit het Bekken van Parijs zijn vooral de eocene grofkalk die als bouwsteen gebruikt worden, en de oligocene gipslaag van Montmartre, waarin veel zoogdierresten zijn gevonden.

Biotoop: De kustvlakte is een monotoon open akker- en weidegebied met weinig groen en beschutting. Het heuvelgebied is een gevarieerd bosrijk gebied, de heuvels zelf bestaan uit zacht krijtgesteente en lenen zich uitstekend voor de aanleg van ondergrondse gangenstelsels.

Klimaat: Geen invloed van golfstromen, zodat er een gematigd klimaat heerst dat niet veel van het onze afwijkt.

2. Het onderzoek.

Tijdens verscheidene driedaagse excursies sedert 1984, zwierven we rond in de streek van Frans-Vlaanderen. Ons doel was om nieuwe gegevens te verzamelen uit minder onderzochte gebieden, voor het Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen te Brussel. Men mag veronderstellen dat de Westhoek in feite een 'leeg gat' is binnen het vleermuizenonderzoek, daar er, voor zover gekend, uit die streek zo goed als geen gegevens zijn verzameld.

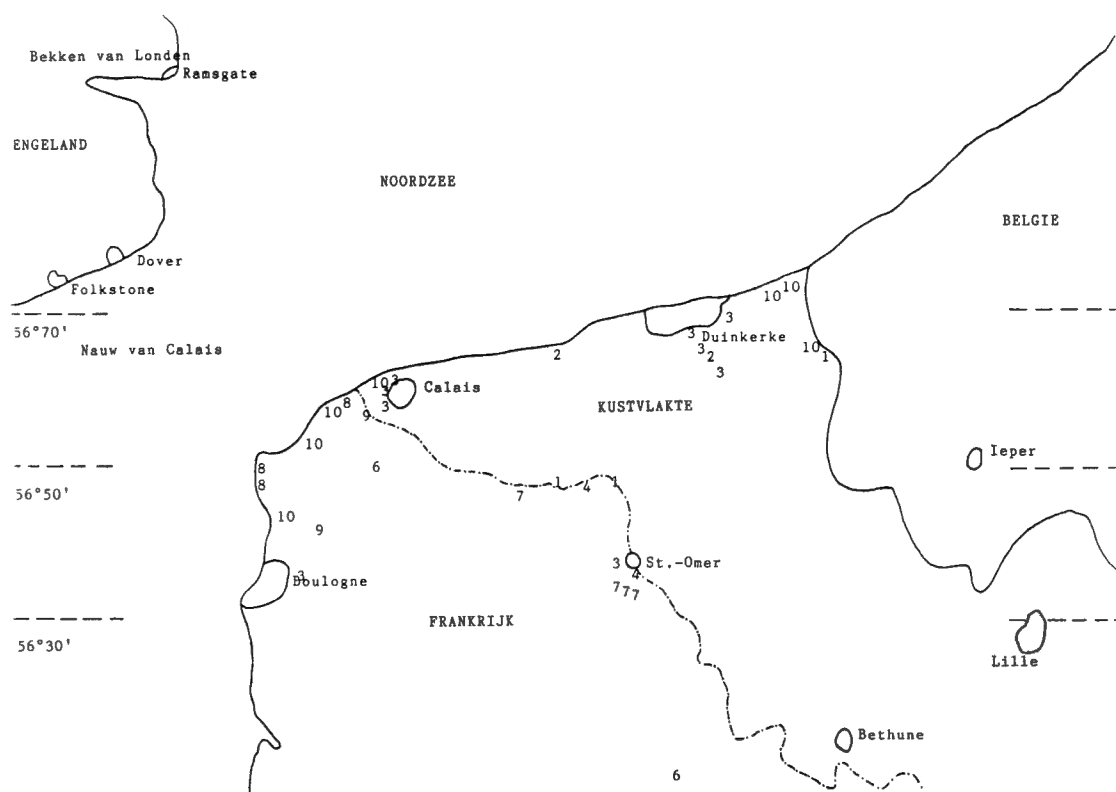
Wel waren we op de hoogte van het Boulogne-probleem, namelijk de melding van één grote hoefijzerneus (*Rhinolophus ferrumequinum*) uit Boulogne. Eigenaardig genoeg is het feit dat er buiten deze ene waarneming geen enkel gegeven meer is tot aan de Samber. Eén van onze doelstellingen was om na te gaan of er verbinding bestond tussen beide gebieden.

De winterverspreiding van verscheidene soorten beperkt zich tot het heuvelgebied van Boulogne en Artezië, omdat in de lager gelegen streken geen grotten of andere ondergrondse schuilplaatsen te vinden zijn. Dit vanwege de hoge grondwaterstand en het ontbreken van natuurlijke overwinteringsplaatsen.

3. Onderzoek naar potentiële hibernacula.

De strategische ligging tijdens de Tweede Wereldoorlog, door het Nauw van Calais, heeft een enorme invloed gehad op de ontwikkeling van militaire bolwerken. Gezien deze meestal bomvrije, dus ondergrondse ruimten bevatten, heeft het onderzoek zich voornamelijk toegelegd op het opsporen en inventariseren van deze bouwwerken. Sommige kleinere objecten zoals bunkers en schansen zijn vrij gemakkelijk te vinden, doch de echte grote objecten konden enkel dankzij een archeoloog en kenner van Frans-Vlaanderen, gevonden. Dit vermits sommige objecten alleen een opening ter grootte van een konijnpijp als ingang hadden.

Figuur 1: Resultaten van de tot nu toe gevonden objecten.

Legende:

1. Ruïnes.
2. Versterkte steden.
3. Forten en redoutes.
4. V-2 ondergrondse fabrieken met afvuurbasissen.
5. V-3 ondergrondse fabrieken met afvuurbasissen.
6. V-1 ondergrondse opslagplaatsen.
7. Mergelgroeven.
8. Zware batterijen.
9. Dömbunkers en ondergrondse depots.
10. Diverse bunkers.

4. Gegevens.

WINTER 1984

	Spec	Mmb	Md	Es	Pa	PA	MN	Rf	ME	Ppn	MD
Ruïne H.		2									
Vesting B.			1								
Ruïne W.		3			1	1					
V2-basis W.	12	4	10		1			1			

Totaal: 36 ex.

WINTER 1985

	Spec	Mmb	Md	Es	Pa	PA	MN	Rf	ME	Ppn	MD
Vesting B.		1	1								
Redoute B.		1									
Ruïne W.					1	1		2			
Groeve M-L.		2									
V2-basis W.	8	5	25				1	1	22		
Dömbunker C.	1	5	2		1	1					

Totaal: 81 ex.

WINTER 1986

	Spec	Mmb	Md	Es	Pa	PA	MN	Rf	ME	Ppn	MD
Ruïne W.	1	6				1					
Groeve M-L.		1	3				2	5	33		
V2-basis W.	3								4		
V1-basis B.	4		12	1							50-80
V1-basis F.			4								

Totaal: 130 à 160 ex.

WINTER 1987

	Spec	Mmb	Md	Es	Pa	PA	MN	Rf	ME	Ppn	MD
Fort S-V.		6									
Groeve M-L.								5	45		
Citadel C.		2				2					
Batterij S.	13							1			
V3-basis M.	3		8					3	21		
Dömbunker H.	30		5				1	2	8		

Totaal: 155 ex.

WINTER 1988

Gedurende deze winterperiode werd geen onderzoek verricht.

WINTER 1989

	Spec	Mmb	Md	Es	Pa	PA	MN	Rf	ME	Ppn	MD
Ruïne W.		3	2			1					
Batterij S.		1	5								
Dömbunker C.	3		4		2				1		
Dömbunker H.	5	16	34		1		4	4	14		2

Totaal: 102 ex.

WINTER 1990

	Spec	Mmb	Md	Es	Pa	PA	MN	Rf	ME	Ppn	MD
V2-basis W.	2	21	12				2		36		6
Gangen B.		2	2								
Groeve E.		10	6						8		
Groeve C.		2									
Groeve A.		7	18		3				7		

Totaal: 144 ex.

Legende:

Spec: Species.

Mmb : *Myotis mystacinus/brandtii*.

MD : *Myotis dasycneme*.

Md : *Myotis daubentoni*.

Es : *Eptesicus serotinus*.

Pa : *Plecotus auritus*.

PA : *Plecotus austriacus*.

MN : *Myotis nattererii*.

Rf : *Rhinolophus ferrumequinum*.

ME : *Myotis emarginatus*.

Ppn : *Pipistrellus pipistrellus/nathusii*.

5. Bespreking gedane waarnemingen.

Rhinolophus ferrumequinum : grote hoefijzerneus.

Werd in zes verschillende objecten aangetroffen, merkwaardig is het voorkomen ervan in kleinere objecten zoals kelders, kleinere gangen, enz.

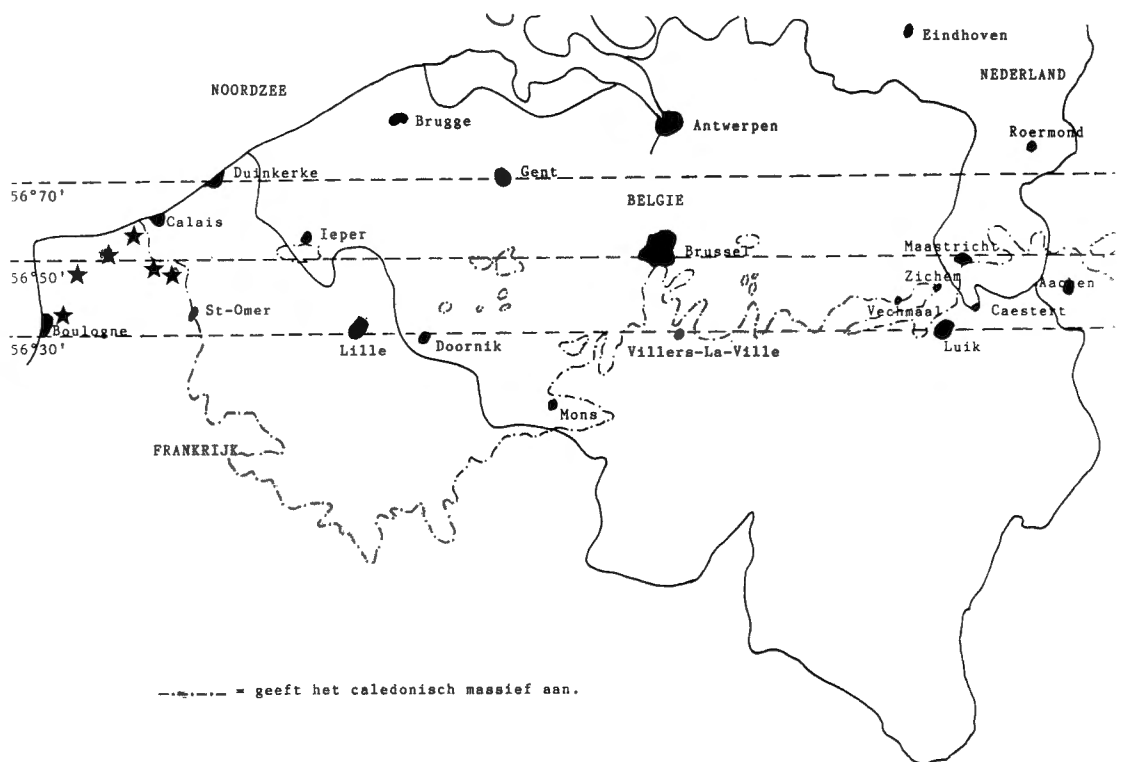
Hoewel niet talrijk aanwezig, lijkt de soort toch nog algemeen in het heuvelgebied voor te komen.

Fairon et al. stelt in zijn voorlopige cartografie, dat de sterke achteruitgang van de soort vooral veroorzaakt wordt door factoren van menselijke aard, maar misschien ook door lichte klimaatwijzigingen. Het klimaat in het onderzochte gebied verschilt in wezen niet van dit in de Limburgse mergelstreek. Gezegd dient echter wel dat de faktor verstoring zich door de jaren heen tot een minimum beperkt heeft.

Wat de areaalsgrens betreft, vraagt Fairon zich af, of de Belgische populatie een vooruitgeschoven punt is in de noordelijke areaalszone, dit in de veronderstelling dat deze populatie aansluit bij de gekende populatie uit de Aisne en Marne (gebrek aan gecoördineerd onderzoek).

De vroeger vermelde geïsoleerde waarneming uit Boulogne bleef echter nog een vraagteken. Uit ons onderzoek blijkt dat de soort in het noorden van Frankrijk algemener voorkomt dan tot nu toe werd verondersteld. Gedurende 6 jaar van onderzoek, werden zo'n 16 exemplaren gevonden. Het is ons ondertussen wel duidelijk geworden dat het hier ook een reliktpopulatie betreft, die waarschijnlijk met de tijd uit de streek zal verdwijnen. Vermoedelijk sluit deze populatie aan bij die van Wales (Zuid-Engeland). Alles wijst erop dat de verspreiding van de grote hoefijzerneus (*Rhinolophus ferrumequinum*) net als in België en Nederland evenwijdig loopt met het Caledonisch massief (zie figuur 2).

Figuur 2: Verspreiding van *Rhinolophus ferrumequinum*.

Verder goed gecoördineerd onderzoek is hieromtrent aangewezen. Het contrast tussen Noord-Frankrijk en de vergelijkbare Zuid-Limburgse mergelstreek is wel bijzonder opvallend, voornamelijk in aantallen.

Een vermeldenswaardige observatie is die van twee parende exemplaren.

Myotis emarginatus : ingekorven vleermuis.

Brosset A. en Caubere B. (1959) vermelden de ingekorven vleermuis (*Myotis emarginatus*) als de meest algemene kleine soort in het westen van Frankrijk, alsook in het Bekken van Parijs.

De tot op heden gevonden overwinterende exemplaren ondersteunen dit gegeven, ook in Noord-Frankrijk blijkt de soort vrij algemeen voor te komen, vermits ze aangetroffen werd in 7 objecten: met respectievelijk 45, 8, 33, 7, 21, 1, en 8 exemplaren. Waarbij een cluster van 10 tot 23 exemplaren werd waargenomen.

Nu reeds constateren wij een zeer grote populatiedichtheid in een gebied van ongeveer 50 km². Over de ingekorven vleermuis (*Myotis emarginatus*) kan verder gezegd worden dat deze soort wel degelijk de warmere hibernacula opzoekt.

Myotis mystacinus/brandtii : westelijke baardvleermuis
oostelijke baardvleermuis.

&

Myotis daubentoni : watervleermuis.

De 3 eerder vermelde soorten worden tezamen besproken. Zoals te verwachten komen ze in alle objecten voor. In tegenstelling tot de zuid-limburgse mergelgroeven zijn deze soorten niet de algemeenste.

Myotis dasycneme : meervleermuis.

Eigenaardig genoeg wordt deze soort pas de laatste jaren meer en meer waargenomen. Dit gebeurt gelijklopend met een algemene positieve tendens van deze soort, vermits er eveneens steeds meer zomerwaarnemingen in België worden verricht.

Myotis nattereri : franjestaart.

De franjestaart (*Myotis nattereri*) levert slechts enkele schaarse gegevens op, namelijk 10 exemplaren in 6 jaar onderzoek. Uiteindelijk leveren maar 3 objecten waarnemingen op.

Plecotus auritus/austriacus : gewone grootoor
grijze grootoor.

Plecotus auritus werd in verschillende objecten gevonden, doch blijkt weinig algemeen voor te komen in de diverse overwinteringsplaatsen. In 6 jaar tijd werden slechts 10 exemplaren geteld. Daar tegenover staat dat in 3 objecten *Plecotus austriacus* werd gevonden, doch echter ook in kleine aantallen, namelijk 7 exemplaren in 6 jaar onderzoek.

Pipistrellus pipistrellus/nathusii : gewone dwergvleermuis
ruige dwergvleermuis.

Een eveneens te vermelden waarneming is die van een groep van ongeveer 50 à 80 overwinterende dwergvleermuizen die in de gangen van een Vl-basis overwinterdend.

Eptesicus serotinus : laatvlieger.

Slechts één overwinterend dier werd aangetroffen in 1986 in dezelfde Vl-basis als waar men de dwergvleermuizen aangetroffen had.

6. Besluit.

De streek van Frans-Vlaanderen (gelegen boven de 56°30'N tot aan de grens met België) werd gedurende zes winterperiodes onderzocht op overwinterende vleermuizen. Dit onderzoek kadert in het zoeken naar de ontbrekende schakel tussen het voorkomen van een populatie grote hoefijzerneuzen (*Rhinolophus ferrumequinum*) in Wales (Engeland) en deze in de Belgische - Franse Ardennen. Destijds vermeldde J. Fairon in z'n verspreidingsatlas de waarneming van één grote hoefijzerneus (*Rhinolophus ferrumequinum*) te Boulogne. Uiteindelijk blijkt er nog een kleine kwetsbare populatie van deze soort in de streek voor te komen, die vermoedelijk met de tijd zal verdwijnen. Ondertussen werden reeds 18 verschillende hibernacula onderzocht, gaande van bunkers tot mergelgroeven met een totaal van 597 vleermuizen (+ 1 overwinterende laatvlieger (*Eptesicus serotinus*) en een groep van 30 à 80 overwinterende dwergvleermuizen (*Pipistrellus species*)), behorende tot 9 verschillende soorten.

Hierbij blijkt de ingekorven vleermuis (*Myotis emarginatus*) de meest algemene overwinterende vleermuis te zijn.

7. Résumé.

La région nord de la France représentée par la Flandre, l'Artois, et le Pas-de-Calais a été explorée au cours de six périodes hivernales. Ces recherches visaient en particulier à préciser la présence de *Rhinolophus ferrumequinum*. Il fut trouvé dans six gîtes différents parmi les 18 visités; un maximum de 11 individus est noté en 1987.

Au cours des six saisons, 597 individus ont été notés, répartis en 9 espèces, dont *Myotis emarginatus* est dominant.

8. Dankwoord.

Onze dank gaat uit naar Dhr. Gheselle die ons vergezelde op de soms moeilijke excursies, naar Dhr. De Gerssem voor het verschaffen van onderdak tijdens onze excursies en naar een archeoloog, Dhr. Despriet, een kenner van Frans-Vlaanderen, die ons onder andere het 'mollegat' leerde kennen.

9. Literatuur.

Fairon J, Gilson R, Jooris R, Faber T. et Meisch C. (1982)
Cartographie provisoire de la faune Chiroptérologique Belgo-Luxembourgeoise.
Bulletin du Centre de Baguement et de Recherche Cheiropterologique de Belgique 7:1-125.